

БОЛАЛАРНИ ПЕДАГОГИК ҚЎЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ ОРҚАЛИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛ РИВОЖЛАНТИРИШ

*М.Бердиева,
Т.Н.Қори Ниёзий номидаги
ЎзПФТИ тадқиқотчиси*

Таълим-тарбия тизимида мактабгача ёшдаги болаларнинг муаммоларига нисбатан тарбиячиларнинг муносабатлари асосан оддий, вазиятли характерга эга. Мактабгача таълим муассасалари тарбиячилари аксарият ҳолларда, болаларнинг ташқаридан намоён бўлган хатти-ҳаракатлари ва бажарган ишларига жуда оддий тезкор кўмак тарзида ёрдамлашиш билан чекланадилар. Бу жараёнда уларни интеллектуал жиҳатдан ривожлантиришга деярли эътибор қаратмайдилар. Тўполончи, интизомсиз болаларни жазолаш, ота-оналарига улар ҳақида шикоят қилиш орқали уларнинг хатти-ҳаракатларини тузатишга умид боғлайдилар.

Тарбиячиларнинг бундай фаолияти бир ёқлама характерга эга бўлиб, болаларнинг интеллектуал ривожланишига тўсқинлик қилади. Албатта, тарбиячининг тарбияланувчиларга кўмаклашиши, уларни қўллаб-қувватлаш майллари ижобий, самимий, педагогик жиҳатдан асосланган бўлиб, у боланинг ҳаёти, интеллектуал тараққиёти, соғлиги ҳақида ғамхўрлик қилиш, уларда ўзаро мулоқот кўникмаларини таркиб топтириш, атроф-муҳит ҳақида тасаввур ҳосил қилишга йўллаш, уни инсон сифатида шакллантиришга қаратилган бўлса-да, мазкур жараёнда улар кўпинча буйуриш, пўписа қилиш, кўрқитиш усулидан фойдаланадилар. Бунинг натижасида, мурғак болада кўполлик, бўйсинмаслик ёки ялқовлик каби салбий хусусиятлар жуда эрта пайдо бўлади.

Бундай ёрдам боланинг ҳаракатларига ноўрин аралашиш, унинг ишларига тўсқинлик қилиш тарзида намоён бўлади. Натижада тарбияси билан тарбияланувчи орасидаги ҳамкорликка путур етади ва кўрсатилган педагогик қўллаб-қувватлов ҳеч қандай самара бермайди. Боланинг ҳиссиётлари, ички зиддиятлари натижасида ҳосил бўлган салбий хатти-

ҳаракатлари тарбиячилар томонидан сунъий тарзда, зўравонлик билан бартараф этиш ҳоллари кенг тарқалган. Бундай вазиятда тарбияланувчи ҳимояланиш учун ўзига ҳослиги, бетакрорлигини намоён қила олмайди. Ўз “мен”ини пинҳон тутати ва вужудга келган вазиятга осонгина мослашади. Шу сабабдан бола шахсига йўналтирилган педагогик тизим фақат ташқи жиҳатдан намоён бўлиш билан чекланмай, ички мотивлари, эҳтиёжлари ва кўрсатмаларига эга бўлиши лозим. Бу жараёнда тарбиячининг вазифаси боланинг шахсий имкониятлари ўзлиги, ички “мен”ини намоён этишнинг восита ва усуллари топишга кўмаклашишдан иборатдир. Бунинг учун улар ўзларига маълумдек туюлган ҳақиқатлар билан бола руҳиятига озор бермай, тарбияланувчилар дуч келаётган муаммоларини аниқлай олишлари лозим.

Педагогик қўллаб-қувватлаш тушунчаси орқали тарбиячи тарбияланувчининг жисмоний, руҳий саломатлиги, интеллектуал ривожланиши, бир-бирларига нисбатна ўзаро муносабатлари, атроф-муҳитни англашдаги ютуқлари ва ўзига ҳос муаммоларини ҳал қилишга қаратилган оддий, самимий, тезкор, огоҳлантирувчи ёрдам тушунилади.

Педагогик қўллаб-қувватлаш тушунчасининг асосий мазмун-моҳиятини ифодаловчи таянч иборалардан бири “болалар муаммоларидир”.

Бугунги кунга қадар мактабгача таълим жараёнида болаларни педагогик қўллаб-қувватлаш орқали интеллектуал ривожлантириш муаммоси долзарб масала сифатида намоён бўлиб келмоқда. Мактабгача таълим муассасаларига қатновчи болалар сони қатор сабабларга кўра йилдан-йилга пасаймоқда. 1992 йилдан бугунги кунда қадар мазкур кўрсаткич 55% га қисқарган. Бу эса бошланғич синфларда уларни ўқитиш ва интеллектуал ривожлантириш сифатига салбий таъсир кўрсатмоқда. Оилада болаларга бериладиган таълим- тарбия эса, мактабгача таълим жараёнида амалга оширилаётган педагогик жараён натижасига тенглашмаяпти.

Бугунги кунга келиб, мактабгача таълим муассасаларида болаларни мужассам ривожлантириш мақсади устувор бўлиб, ўқув предметларига асосланган таълим-тарбияга чек қўйилди. Болаларнинг тасаввурлари, тушунчалари, сўз бойликларини кенгайтириш, атроф-муҳит ҳақида маълумотлар беришга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Чунки кўппредметлилика асосланган таълим болаларда яхлит тасаввур ҳосил қилишга тўсқинлик қилади. Шу билан бир қаторда, уларнинг вақти ва кучи ортиқча сарфланишига олиб келади. Мактабгача таълим муассасаларида болаларга табиат, инсон, жамият ҳақидаги дастлабки энг оддий тасаввурларни ҳосил қилиш лозим.

Кузатишларимиз мактабгача таълим муассасалари педагогик жараёнида қуйидаги тенденциялар мавжудлигини кўрсатмоқда:

Ўзбекистонда, айниқса, қишлоқ жойларида мактабгача таълим муассасаларида тарбияланувчилар сони камайиши кузатилмоқда. Бунинг асосий сабаби туғилишнинг бир қадар камайганлиги. Шу билан бир қаторда, шаҳардаги мактабгача таълим муассасалари гуруҳларида болалар сони йил сайин кўпаймоқда. Бу, биринчи навбатда, мактабгача таълим муассасалари моддий-техник базасини ривожлантириш, олий маълумотли педагог кадрлар билан таъминлашни тақозо қилмоқда, 5-6 ёшли болаларни мактабга тайёрлаш учун ўқув анжомлари ва маалкали мутахассисларнинг етишмаслиги кузатилмоқда. Аксарият ота-оналарда эса, блоаларини мактабгача таълим муассасаларида мактабга тайёрлаш иштиёқи кучлидир. Бундан ташқари 6 ёшлилар учун мактаб муҳитига қўйилган қатъий талаблар: ўйинлар, машғулотлар ўтказиш ва дам олиш учун хоналарнинг етарли бўлиши ва зарур жиҳозлар билан таъминланиши талаб этилади. Бундай шароитнинг етарлича мавжуд эмаслиги, болаларни мактабга тайёрлашда қийинчиликларни келтириб чиқармоқда.

Мусатқиллик йилларида мактабгача ва бошланғич таълим мазмунида узвийликни таъминлаш борасида бир қатор ишлар амалга оширилди.

Хусусан, мактабгача таълим мақсадлари тубдан ўзгарди. Унинг болалрни интеллектуал ривожлантирувчи функцияси кенгайиб таълим олувчиларнинг ўзига хослигини ҳисобга олиш устувор аҳамият касб эта бошлади.

Мактабгача таълим муассасаларида болаларга таълим-тарбия бериш асосида уларни интеллектуал ривожлантириш, таълим субъекти сифатида фаолликни шакллантиришга алоҳида эътибор берилиши лозим. Мактабгача таълим жараёнида болалрни қўллаб-қувватлаш орқали уларни ўз-ўзини ривожлантириш ва мунтазам такомиллаштиришга интилувчи, таълим субъекти сифатида шакллантириш учун қулай шарт-шароитлар яратишдан иборат. Бунинг учун мактабгача таълим муассасалида болалрни педагогик жиҳатдан қўллаб-қувватлашга йўналтирилган ўқув машғулотларини ташкил этиш методикасини ишлаб чиқиш талаб этилмоқда. Ўз навбатида педагог кадрларни ҳам мазкур методика асосида ишлашга тайёрлаш зарурияти мавжуд.

Болалрни педагогик қўллаб-қувватлаш тизимининг афзаллиги болалрни мужассам ривожлантиришга йўналтирилган бўлиб, унинг асосий мазмуни таълим олувчиларнинг интеллектуал фаолиятларини ривожлантириш, дастлабки тушунча, кўникма ва тасаввурларини таркиб топтиришнинг ишончли асоси сифатида ирода ва ҳиссиётларини ривожлантиришдан иборат. Мазкур тизимнинг яхлитлиги барча қисмларининг ўзаро алоқадорлигида ўз ифодасини топади. Мактабгача таълимнинг янги мақсадлари янги дидактик тамойиллари, мазмуни, методик тизимнинг типик хусусиятлари, тушунчалар, кўникмалар, тасаввурлар ҳосил қилиш ва уларни ривожлантиришнинг натижавийлигини таъминлашдан иборатдир. Бунинг учун бир қатор мактабгача таълим муассасалида мазкур тизимдан фойдаланишни йўлга қўйиш мақсадга мувофиқдир.